

FILOLOGIJA 56, Zagreb 2011

UDK 811.163.42'367
Izvorni znanstveni članak
Primljen 1.XII.2010.
Prihvaćen za tisak 20.IX.2011.

Anastazija Vlastelić
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za kroatistiku
Slavka Krautzeka bb, HR-51000 Rijeka
anastazija.vlastelic@inet.hr

PARČIĆEVO SINTAKTIČKO NAZIVLJE U KONTEKSTU SINTAKTIČKOGA NAZIVLJA HRVATSKIH GRAMATIKA DRUGE POLOVICE 19. STOLJEĆA

U radu se analizira sintaktičko nazivlje u gramatikama hrvatskoga jezika druge polovice 19. stoljeća, s posebnim osvrtom na sintaktičko nazivlje Dragutina Antuna Parčića, koje je autor rabio u svojim jezikoslovnim djelima *Grammatica della lingua slava (illirica)* (Zadar, ¹1873., ²1878.) te *Rječnik hrvatsko-talijanski — Vocabolario croato-italiano* (Zadar, ³1901.), u odnosu prema suvremenoj hrvatskoj sintaksi.

1. Uvod

Kada se govori o sintaksi u gramatikama hrvatskoga jezika, obično se navodi da je ona do kraja 19. stoljeća bila prilično slabo ili nikako opisivana (Tafra 1993, Znika 2002, Stolac 2005). Naime, dotadašnji su pristupi gramatici na sintaksu gledali kao na sporedni dio gramatike,¹ doda-

¹ Npr. Priscijanovu gramatiku iz 5. stoljeća čini 18 knjiga od kojih je 16 (*Priscianus maior*) posvećeno fonetici/fonologiji i morfologiji, a dvije posljednje (*Priscianus minor*) govore o sintaksi (Glovacki-Bernardi 2001).

U nas je u tom smislu iznimka *Grammatica della lingua Illirica* (Dubrovnik, 1808.) Francesca Marije Appendinija, koje više od 200 stranica (od 329 stranica *Gramatike*) pripada sintaksi, što je daleko više od ostalih dopreporodnih gramatika hrvatskoga jezika. Suvremene analize ove gramatike zaključuju da je »Appendini (je) bio prvi autor koji je osjetio potrebu da sintaksu valja promatrati dalje od općih pravila. Iako nije promatrao riječi u rečenici, nego tek na razini sintagme, to je bio značajan pomak u dopreporodnom promišljanju hrvatskoga jezika i prvi korak do sintakse rečenice koju će uvesti V. Babukić (1854.)« (Pliško 2003:282).

tak gramatici koji daje primjere smislenih i pravilnih rečenica,² a poredbeno je jezikoslovlje i mladogramatičarska praksa 19. stoljeća u prvi plan gramatičkoga opisa stavljala vokalski i konsonantski sustav te morfologiju »dok je sintaksa bila najčešće ostavljena po strani« (Stolac 2005:251). Rečenica i rečenično ustrojstvo zasluženno mjesto u gramatikama dobivaju tek krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća zahvaljujući strukturalistima, koji su svojim promišljanjem jezika pokrenuli val teorija i pristupa jeziku koji ne marginaliziraju sintaksu, već dapače, većina i kreće od nje (Stolac 2005).³

Ipak, »ubrzan« razvoj hrvatske sintakse u 20. stoljeću nije bio moguć bez jasne, precizne i općeprihvaćene sintaktičke terminologije. Budući da u *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb, 1899.) Tome Maretića i *Gramatici hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole* (Zagreb, 1905.) Josipa Florschütza, koje su formom i sadržajem utjecale na mnoge gramatike koje su slijedile (Jonke 1971, Šarić 1996, Stolac 2005), imamo suvremeno sintaktičko nazivlje, u ovome će radu biti riječi o terminima iz sintakse u gramatikama koje su prethodile spomenutima.

No, kako je hrvatska gramatičarska tradicija stara više od četiri stoljeća u kojima je napisano i tiskano sedamdesetak gramatika (bez ponovljenih izdanja), valjalo se ograničiti na gramatike koje su u većoj mjeri sudjelovale u stvaranju sintaktičkoga nazivlja, odnosno sintakse. Naravno, ovim se izborom nimalo ne umanjuje važnost i vrijednost svim gramatikama hrvatskoga jezika nastalim od 17. stoljeća naovamo.

² »Ni gramatičari u srednjovjekovlju ni oni u prvim stoljećima novovjekovlja sintaksi nisu posvetili više pozornosti. Sve se iscrpljuje u brizi za smislenost rečenice i ispravnost rečeničke građe (npr. jasno izražena u skolastici)« (Stolac 2005:250; vidi i Glovacki-Bernardi 2001).

³ Suvremena jezikoslovna literatura izdvaja latinsku gramatiku bosanskoga franjeva Stjepana Marijanovića *Institutiones grammaticae Latinae idiomate Illyrico propositae ad usum iuventutis provinciae Bosnae Argentinae compilatae* (Split, 1822.), koja je s drugim dijelom o sintaksi objavljena pod naslovom *Syntaxis linguae Latinae iuventuti Bosnae Argentinae accommodata* (Mleci, 1823.), najcjelovitijim i najkvalitetnijim (starijim) gramatičkim priručnikom franjevac Bosne Srebrene (Pranjeković 1993–1994), odnosno »jedinom našom (tj. bosanskih franjevac) cjelovitom gramatikom, jer ona jedina sadrži i sintaksu u pravom smislu riječi« (Pavić 1983:84). Novije analize Marijanovićeve sintakse (u kojoj, dakako, još uvijek ne govorimo o sintaksi rečenice) kao njezinu vrijednost ističu drugačiji pristup rekcijskome sustavu, odnosno činjenicu da »Marijanovićeve zasluga nije u tome što je cjelovitije uključio u izlaganje sintaksu, već što ju je (slijedeći Grigelya) prvi prikazao na nov način« (Demo 2008:32).

2. Izvori za usporedbu

Iako uz fonologiju i morfologiju čini kostur jezika, o sintaksi (dijelu gramatike koji proučava rečenično ustrojstvo) možemo govoriti tek od druge polovice 19. stoljeća. Naime, »do druge polovice 19. stoljeća gramatičari se u sintaktičkome opisu služe morfološkim nazivljem, odnosno sintaktičke odnose opisuju pomoću opisa odnosa vrsta riječi. Stoga je te sintakse opravdanije zvati *morfosintaksama hrvatskoga jezika* nego *sintaksama hrvatskoga jezika*. Što se tiče granica do kojih sintaksa seže, do sredine 19. stoljeća gramatičari u prvome redu opisuju odnose unutar sintagmi, tek uz poneke napomene o rečenicama i odnosima između rečenica. Stoga je u odnosu na obuhvatnost opravdano te sintakse zvati *sintaksama sintagme*⁴« (Stolac 2005). Odnosno, do gramatika Vjekoslava Babukića *Ilirske slovnice* (Zagreb, 1854.) i Adolfa Vebera *Skladnje ilirskoga jezika za niže gimnazije* (Beč, 1859.) sintaktičke su se analize svodile na opise spoja riječi, a temeljnom je jedinicom sintakse rečenica postala tek nakon spomenutih gramatičkih priručnika. Činjenica je, dakle, da su utemeljitelj ilirske književnojezične koncepcije i najznačajniji predstavnik zagrebačke filološke škole koja je nasljeđovala poimanje jezika iliraca, Babukić i Veber, svojim jezikoslovnim radom utrli put suvremenoj hrvatskoj gramatici, posebice sintaksi, ne zatirući višestoljetnu jezikoslovnu baštinu svojih prethodnika.

Gramatika Frana Volarića *Ilirska slovnica za početne učionice* (Trst, 1852.) izašla je neposredno prije Babukićeve gramatike te je u ovoj analizi osnovnoga sintaktičkoga nazivlja u gramatikama druge polovice 19. stoljeća uzeta kao primjer hrvatskoga nazivlja u sintaksi prije »Babukićeve reforme«.

Središnji je dio ove analize sintaktičko nazivlje Antuna Dragutina Parčića u njegovoj gramatici hrvatskoga jezika protumačenoj talijanskim *Grammatica della lingua slava (illirica)* (Zadar, 1873.). Naime, uzmemo li u obzir činjenicu da je Parčićeva gramatika izašla petnaestak godina nakon dvaju najznačajnijih gramatičkih priručnika 19. stoljeća, onih Babukića i Vebera, sintaksa je u Parčićevoj gramatici ostala prilično slabo opisana (usp. Anić 1993, Gostl 1998, Stolac—Vlastelić 2005), te je ovaj prikaz Parčićeva sintaktičkoga nazivlja mali doprinos detaljnijoj analizi ove gramatike.

No, »problem« je ove usporedbe sintaktičkih termina u Parčića i gramatika druge polovice 19. stoljeća činjenica da Parčićeva gramatika hrvat-

⁴ Valja napomenuti da Babukić i Veber ne rabe termin *sintagma* (sam je termin nastao krajem 19. stoljeća), no *sintaksa sintagme* najpreciznije opisuje predmet sintaktičkoga opisa do sredine 19. stoljeća.

skoga jezika protumačena talijanskim nema sintaktičke nazive na hrvatskom jeziku. Istina, postoji prijevod naslova većih poglavlja prema kojima znamo da je drugi dio gramatike nazvan *Sintassi* (str. 118–200), odnosno hrvatski *Skladnja*, podijeljen na tri veća poglavlja: *Concordanza* (*Slaganje*), *Uso e Reggimento* (*Poraba i djelovanje*) te *Costruzione* (*Poredanje rieči*).

Da se u pisanju gramatike uvelike ugledao na Vebera, Parčić pokazuje i podjelom poglavlja koja naslovima vrlo podsjećaju na poglavlja u *Skladnji ilirskoga jezika za niže gimnazije* (*Skladnja slaganja*, *Skladnja djelovanja* i *Skladnja poredanja*), a pretpostavlja se i da je termin *skladnja* preuzet od Vebera (Anić 1993.).

Budući da ovdje prestaje Parčićevo uporaba hrvatskoga sintaktičkog nazivlja, valjalo je odgovore potražiti u njegovoj jezikoslovnoj ostavštini. Kao moguć izvor za usporedbu odabran je njegov *Rječnik hrvatsko-talijanski* (Zadar, 1901.³)⁵. Autor u *Predgovoru k trećem izdanju* kaže da je to izdanje prošireno s preko 15000 novih riječi crpljenih »što iz pučkoga govora, što iz školskih i poučnih knjiga« (Parčić 1901:IX), pa time dopunjava i hrvatsko jezikoslovno nazivlje. Činjenica da Parčić u gramatici rabi isključivo talijanske sintaktičke termine te da nam je za komparaciju poslužio hrvatsko-talijanski rječnik, u uspoređivanju je termina valjalo krenuti i od pretpostavke za hrvatski prijevod pojedinoga naziva, od natuknice za koju smo pretpostavljali da ćemo naći u rječniku. Temeljni je izvor za postavljanje takvih hipoteza bila Veberova *Skladnja*, jezični priručnik koji je Parčić očito dobro poznao (Anić 1993), te hrvatska jezikoslovna tradicija, koju je, poput ostalih naših gramatičara, nasljedovao i Parčić.

Kako smo zbog izbora izvora za analizu Parčićevo sintaktičkoga nazivlja ušli u prijelom 19. na 20. stoljeće, odlučili smo ovoj analizi dodati i jedan također u stručnoj literaturi slabije opisan udžbenik sintakse Mirka Divkovića *Rečenica za školu* (Zagreb, 1899.).

Antun Dragutin Parčić (1832–1902) ostavio je bogat i raznovrstan trag na mnogim poljima, no kako nas prvenstveno zanima njegov gramatičarski rad, ovdje ćemo samo istaknuti da se radi o predanom svećeniku i učitelju, obrazovanom leksikografu i gramatičaru, ustrajnom zaljubljeniku u hrvatsku glagoljašku tradiciju, nadarenom slikaru, bakrorescu i fo-

⁵ Za analizu je u ovome radu odabran vokabular iz *Rječnika hrvatsko-talijanskoga* (Zadar, 1901., pretisak: Artrezor studio, Zagreb, 1995.) te digitalna verzija na internetskoj stranici www.ffos.hr/knjiznica/dz/parcic/index.php (srpanj, 2005.). Kako je izdanje iz 1901. godine prošireno i posljednje objavljeno za autorova života, te je metodološki opravdano njime se primarno služiti, ovdje nisu konzultirana prethodna dva izdanja: prvo izdanje rječnika, *Rječnik ilirsko-talijanski* (Zadar, 1858.) te drugo izdanje, *Rječnik slovinsko-talijanski* (Zadar, 1874.).

tografu, što je samo dio Parčićeva interesa (Zadarska smotra 3/1993, Gostl 1998). Premda je o Antunu Dragutinu Parčiću rečeno mnogo, prema radovima koji govore o njegovu životu i djelu može se zaključiti da je njegov gramatičarski rad nešto slabije istražen u odnosu na njegovu leksikografsku i glagoljašku djelatnost, iako je njegova gramatika⁶, bila dobro primljena u javnosti, a za školsku uporabu preporučili su je recenzenti Josip Peričić, ravnatelj dubrovačke gimnazije, i sinjski svećenik Ante Matas (Derossi 1993).

Budući da poglavlje o sintaksi u Parčićevoj *Gramatici slavenskoga (ilirskoga) jezika* otvara još mnoga pitanja i zahtijeva detaljniju analizu, ovdje ćemo, krećući od suvremene terminologije hrvatske sintakse, pokušati odrediti naziv(e) za osnovne sintaktičke pojmove u gramatikama druge polovice 19. stoljeća. Iako će se u ovoj analizi termini promatrati kronološki, prema godinama tiskanja gramatika, središnje mjesto analize zauzima sintaktičko nazivlje koje je Antun Dragutin Parčić, kao vrstan leksikolog i dobar poznavatelj hrvatske jezične baštine, rabio u svojoj gramatici.

3. Hrvatsko sintaktičko nazivlje u 19. stoljeću

Budući da je Parčić svoju *skladnju* hrvatskoga jezika predstavio polazeći od sintakse talijanskoga jezika, odnosno ograničivši se »na posebnost koju pokazuje naročito slavenski jezik u odnosu na talijanski, izostavljajući ono što je zajedničko u oba jezika« (Parčić 1873:117., prevela A. V.)⁷, u opisu hrvatske sintakse kreće »od dijelova koji ulaze u formiranje rečenice«, *jednostavne* i *složene*, a to su: *subjekt*, *predikat*, *spona (kopula)*, *objekt*, *atribut*, *ukrasni pridjev (epitet)* i *apozicija*. U ovoj ćemo se analizi zadržati upravo na tim rečeničnim dijelovima.⁸

3.1. Sintaksa

Gramatika Frana Volarića daje prikaz sintakse kakvu nalazimo u dopreporodnim gramatikama⁹, odnosno predstavlja prototip morfosin-

⁶ Parčićevu je gramatiku J. B. Feuvrier preveo na francuski i izdao pod nazivom *Grammaire de la langue serbocroate per A. Parčić* (Beč, 1877.), a pet godina nakon prvoga izdanja izlazi drugo, popravljeno izdanje gramatike Antuna Dragutina Parčića.

⁷ Odnosi se na sve prijevode iz Parčićeve gramatike.

⁸ Sa stanovišta suvremene sintakse očekivali bismo priložnu oznaku, ali je u Parčića ne nalazimo. U tome on nije iznimka jer je ne spominje ni Volarić, a Babukić ih naziva *opredjeljenje okolnosti (mjesta, vremena, načina, uzroka i svrhe)*, Veber *pobliža označavanja* objašnjava kroz sintaksu *padeža*, dok Divković kao dopunu *glagolu/predikatu* vidi i *adverbijalnu (prislovnu) oznaku* u kojoj razlikuje oznaku *mjesta, vremena, načina i uzroka*.

⁹ Povijest hrvatskoga jezika određuje 1835. godinu kao granicu nastajanja dopre-

taktičkoga pristupa rečenici¹⁰ što svjedoči i njegov termin za sintaksu *rečoslaganje*.

»Popunjavajući terminološku paradigmu: *glasoslovlje*, *rječoslovlje*, Babukić u G_3 (*Ilirskoj slovnici*, op. a.) upotrebljava naziv *stavkoslovlje* [...] za sintaksu« (Tafra 1993:140), koji, pak, upućuje da je središnja jedinica sintaktičkoga opisa u Vjekoslava Babukića (po prvi put u hrvatskoj gramatičkoj tradiciji) upravo rečenica.¹¹

Sintaksu, kao i Veber, koji je tako naslovio svoju gramatiku, Parčić u gramatici naziva *skladnja* (*sintassi*), a u *Rječniku* pod natuknicom *skladnja*, kao gramatički termin, stoje ekvivalenti *costruzione* i *sintassi*.

Premda je svih 70 stranica Divkovićeva priručnika *Rečenica za školu* posvećeno sintaksi, on ni na jednom mjestu ne imenuje dio gramatike koji se bavi rečenicom te potvrđuje da je rabio termin sintaksa (ili koji drugi) valja potražiti u ostalim Divkovićevim jezikoslovnim djelima.¹²

3.2. Rečenica

Iako autori gramatika druge polovice 19. stoljeća rečenicu najčešće definiraju kao misao izrečenu riječima,¹³ njihovi se termini za osnovnu jedinicu sintakse donekle razlikuju.

Analiza pokazuje da je, izuzmemo li Babukićev *stavak* i Divkovićevu *rečenicu*, sinonim za rečenicu u hrvatskim gramatikama druge polovice 19. stoljeća bila *izreka*, kako rečenicu naziva i Volarić.

Što se, pak, Parčićeve gramatike tiče, podjela rečenice na jednostavnu i porodnih gramatika (Tafra 1993, Stolac 2006).

¹⁰ Volarićeve su 192 stranice gramatike podijeljene u dva dijela od kojih se u prvome govori o fonologiji i morfologiji te sintaksi, a u drugom o pravopisu (*Odsjek treći prvoga dijela posvećen je sintaksi (rečoslaganju)* (str. 124–168)). Po definiranju osnovnih vrsta rečenica (*jednostavne, sastavljene; gole, nakitjene i prostranjene*), autor, rabeći termine iz morfologije, objašnjava odnose koje danas poznajemo kao kongruenciju i rekiju te red riječi u rečenici.

¹¹ Babukićev je naziv za rečenicu *stavak*.

¹² Da je naziv *sintaksa* Divković rabio u svojim djelima, svjedoči i činjenica da mu je tijekom 80-ih godina 19. stoljeća izlazilo nekoliko izdanja djela *Nauk o izreci* te četiri izdanja drugoga dijela njegove hrvatske gramatike *Sintaksa za školu*, koje 4. izdanje 1896. izlazi pod naslovom *Hrvatska sintaksa* (www.hrvatskiplus.org/fgs.axd?id=207; rujan, 2005.).

¹³ Ovakvo tumačenje naziva rečenica potvrđuju i ovdje analizirane gramatike; Volarić, naime, rečenicu definira kao »misal rečmi podpuno izražena« (Volarić 1852:125), Babukić kao »misao, koja se rečmi očitava« (prema Tafra 1993:141), Veber »misao, koja se rečmi očituje« (Veber 1859:2), dok Divković za rečenicu kaže da je »misao riječima izrečena« (Divković 1899:3). Zanimljivo je da Parčić u 80-ak stranica svoje *Sintakse* nigdje ne daje definiciju rečenice.

složenu (*semplice o composta proposizione*), koju je Parčić spomenuo u uvodnom poglavlju *Skladnje*, jedina je informacija iz koje (eventualno) možemo iščitati njegovo poimanje te osnovne sintaktičke jedinice pa je tako, za razliku od Babukića i Vebera, ostao na tradicionalnom, odnosno tradicionalnijem pristupu sintaksi posvećujući veću pažnju sintaksi glagola i sintaksi padeža.

Naziv *izreka* u značenju rečenice Parčić je preuzeo od Vebera pa i u *Rječniku* pod natuknicom *izreka*, f. nalazimo 1) *espressione*; 2) *sentenza*, a u nastavku članka stoji *glavna izreka, proposizione principale*.

Uz *izreka* u Parčića nalazimo i naziv *izričaj*, m. u značenju *espressione*.

Iako Veber, Parčićev veliki uzor u oblikovanju hrvatskoga sintaktičkoga nazivlja, termin *rečenica* ne rabi u *Skladnji*, u *Rječniku* nalazimo natuknicu *rečenica*, f. u značenju *frase; sentenza*, što je vjerojatno rezultat i činjenice da je treće izdanje Parčićeva *Rječnika* izašlo dvije godine nakon Maretićeve gramatike, koja je i terminološki u velikoj mjeri odredila hrvatske gramatike prve polovice 20. stoljeća.

Budući da u suvremenom hrvatskom jeziku termini *izreka* – *izričaj* – *rečenica* – *surečenica* imaju različito(a) značenje(a) (usp. *Rječnik hrvatskoga jezika* 2000.), pokušali smo pronaći i (eventualne) razlike u suvremenom značenju talijanskih termina *espressione* – *proposizione* – *sentenza*. Uspoređivanje termina u Parčićevu *Rječniku* i *Talijansko-hrvatskome rječniku* Dea-
nović–Jernej iz 1991. godine pokazalo je da termin *espressione* danas u hrvatskom jeziku ima značenje *izraz, izričaj*; termin *sentenza* *pravorijek, izreka*, a samo termin *proposizione* valja prevoditi hrvatskim ekvivalentom *rečenica*.

3.3. Subjekt

Kao dva glavna dijela rečenice gramatike druge polovice 19. stoljeća navode subjekt i predikat redovito stavljajući subjekt na prvo mjesto.¹⁴

Razvoj se sintaktičke terminologije možda najbolje može pratiti uspoređivanjem naziva ovih dviju kategorija koje opisuju sve gramatike u kojima sintaksa nije svedena isključivo na sintaksu sintagme.

Analiza pokazuje da je u hrvatskim gramatikama prve polovice 19. stoljeća, koje su imale sintaksu, najčešći naziv za subjekt bio *podmet*, kako ga naziva i Volarić.

¹⁴ Sve analizirane gramatike subjekt definiraju kao ono o čemu se u rečenici govori, a predikat kao riječ koja govori što subjekt radi, što se s njim događa. Zbog definiranja predikata uz pomoć termina subjekt logičan je redoslijed donošenja ovih naziva. Takvo se shvaćanje subjekta i predikata nalazi u temeljima tradicionalne gramatike (Tafra 1993).

Babukić u svojoj *Slovnici* subjekt naziva suvremenim terminom ne propuštajući spomenuti da u hrvatskom jeziku postoje i sinonimni nazivi *podmet* te *osnovna reč*.

Iako u Veberovoj *Skladnji* nemamo hrvatske inačice za subjekt, Parčić za termin *il soggetto* u svom rječniku navodi isključivo hrvatske nazive *podmet* ((*gram.*) *soggetto*), odnosno za natuknicu *podmetak* stoji uputnica *V. Podmet*.

»Ono o čemu se govori u rečenici« Divković naziva subjektom, no, kao i Babukić, uz definiciju navodi i hrvatski termin *podmet*.

Očito je da je u gramatikama druge polovice 19. stoljeća prevladao internacionalizam *subjekt*, a hrvatski su termini ostali zabilježeni kao podsjetnik na vrijedan pokušaj uspostavljanja hrvatske terminologije i na ovoj gramatičkoj razini.

3.4. Predikat

Za razliku od subjekta kod kojega su postojale dvije do tri hrvatske inačice, kod naziva za predikat je postojalo nekoliko pokušaja definiranja riječi »kojom se govori što o subjektu«.

Tako u Volarićevoj *Slovnici* za predikat stoji naziv *nazov*, dok u dvije godine mlađoj Babukićevoj *Slovnici* uz *predikat* se spominju i *pogovor* te *izrečenje*.

Iako Veber rabi isključivo internacionalizme u sintaktičkoj terminologiji niti ne spominjući hrvatske ekvivalente, u Parčićevu *Rječniku* nema natuknice *predikat*. Naime, on *il predicato* naziva *prirok* ((*gram.*) *predicato*), odnosno navodi da se *pogovor* kao naziv za predikat rabi samo u retorici (*pogovor (ret.) predicato*).

Mirko Divković, i ovaj put, samo prilikom navođenja osnovnih sintaktičkih kategorija spominje hrvatski naziv *prirok*, dok u udžbeniku sustavno rabi *predikat*.

3.5. Kopula/spona

Jedini sintaktički naziv koji je u ravnopravnom položaju do današnjih dana zadržao latinski naziv i hrvatsku inačicu je *kopula*, odnosno *spona*.

Izuzetak je ovdje jedino Voltićeva gramatika u kojoj stoji da »podmet i nazov sadružuju se obično s rečju *jest*, koja se zato zove *zaveza*...« (Voltić 1852:125).

Naravno, izuzetak je jedino u nazivu za sponu, odnosno kopulu, a ne i u pojmu, jer su i ostale analizirane gramatike druge polovice 19. stoljeća na sponu gledale kao na riječ koja veže subjekt i predikat (usp. Tafra 1993

(za Babukićevu *Ilirsku slovniciu*), Pranjković 2005 (za Veberovu *Skladnju*), Stolac—Vlastelić 2005 (za Parčičevu *Gramatiku*)).

Ovdje, dakako, valja napomenuti da je viđenje spone kao zasebnoga rečeničnog člana, odnosno kao riječi koja veže subjekt i predikat, u 20. stoljeću u gramatikama hrvatskih vukovaca zamijenjeno tumačenjem spone kao dijelom imenskoga predikata, kako nalazimo i u Divkovića.

Vratimo li se uporabi termina *spona*, odnosno *kopula*, zaključujemo: Babukić rabi i *spona* i *kopula*, Veber govori samo o *kopuli*, Parčić termin *la copula* prevodi riječju *spona*, a Divković također navodi oba termina iako češće spominje hrvatsku inačicu.

3.6. Objekt

Iako danas postoje različita mišljenja u poimanju jednostavne rečenice, u većine su gramatičara 19. stoljeća¹⁵ jednostavnu rečenicu činili subjekt i predikat, s kopulom ili bez nje. Ostali su članovi rečenice ulazili u tzv. dopune, odnosno proširenu rečenicu.

U skladu s činjenicom da je Babukićeva *Ilirska slovnica* prva koja je odnose u rečeničnom ustrojstvu pokušala objasniti prvenstveno preko sintaktičkih kategorija, a ne više isključivo kroz morfologiju, odnosno morfosintaksu, i ova je analiza pokazala da su eventualni sintaktički opisi prije Babukića ostali na subjektu, predikatu i kopuli/sponi. Naime, Volarićeva gramatika ne spominje (a kamoli opisuje) preostale dijelove rečenice, već govori o spojevima riječi u rečenici, odnosno o odnosu neke riječi s drugom (npr. daju se primjeri prijedložnih i padežnih izraza, navode se pravila za sročnost imenica i pridjeva itd.).

U rečenične dijelove koji stoje uz predikat (imenski i glagolski) Babukić je uvrstio *podpunjenje* koje se načelno odnosi na »objekt i ostale dopune glagolskih i imenskih riječi« (Tafra 1993:147). Iako i on u opisu ove kategorije često upućuje čitaocima na poglavlje u morfologiji, nešto više opisuje izravni objekt, koji naziva *predmet*, odnosno *objekt*.

I u Vebera je objekt ostao indirektno opisan kroz morfologiju, odnosno sintaksu padeža. Što se termina tiče, on također dopune dijeli na predikatne (*dopunjak*) i subjektne (*pridatak*), a sam *objekt* definira: »Kada se glagolji prelazni razširuju akuzativom, onda se taj akuzativ zove *objektom*, jer činjene glagoljah prelazi na taj akuzativ; ali objekt može biti i u drugom ko-

¹⁵ Npr. Volarić kao primjer jednostavne rečenice navodi *Moj otac ljubi me* (Volarić 1852:125). Ipak, on te jednostavne, kao i *sastavljene*, dijeli na *gole* (samo subjekt i predikat), *nakitjene* (subjekt i predikat s dopunama) te *prostranjene* (zavisnosložene rečenice).

jem padežu, samo da činjenje glagolja prelazi iz subjekta na objekt...» (Veber 1859:7).

Da se samo dopune glagola u akuzativu, odnosno genitivu¹⁶, nazivaju *objektom* (*l'oggetto*), koji u *Rječniku* prevodi *predmet*, smatra i Dragutin Parčić.

Riječ koja dopunjava predikat, odnosno uz *atribut* i *adverbijalnu oznaku* čini *raširenu prostu rečenicu*, Divković zove *objektom* (spominje i hrvatsku inačicu *dopunjak*) napominjući da objekt može biti »svaka riječ koja i subjekt« (Divković 1899:15), a stoji u genitivu, akuzativu, lokativu ili instrumentalu.

3.7. Atribut, apozicija, (epitet)

Atribut i apozicija su do Babukićeve *Ilirske slovnice* bili opisivani isključivo kao dopune subjektu (rjeđe kao dopune bilo kojoj imenici), odnosno primjeri su se za attribute objašnjavali preko pravila za sročnost subjekta (imenice) i pridjeva koji uz njega (nju) stoji.

Ako su bili spominjani ovi, i danas intrigantni rečenični dijelovi, apozicija je uvijek bila objašnjena kao vrsta atributa.

Tako ni u Volarićevoj gramatici nema termina *atribut* i *apozicija*, već su primjeri za attribute opisani u poglavljima o sročnosti u sintagmama (npr. *Upotrëbljavanje imena samostavnoga i njegovo slaganje s drugimi samostavnimi*, *Upotrëbljavanje imena pridavnoga, i njegovo slaganje s samostavnimi*). Primjeri za apoziciju nisu dani.

Babukić je riječ koja pobliže određuje »samostavnik ili /.../ njegovo namještništvo« (Babukić 1854:357) nazvao *pridëvak*, no griješi navodeći da on može biti dijelom samo subjekta i predikata (Tafra 1993).

Vrstu atributa, odnosno imenicu koja se dodaje drugoj imenici (a može i zamjenici) i slaže se s njom u broju i padežu Babukić zove *pristavak*.

Iako suvremene gramatike jasno definiraju atribut i apoziciju kao dvije zasebne sintaktičke kategorije, i danas se u praksi pokazuje da njihovo razlikovanje katkad predstavlja problem.

Premda postoje sve indicije da je u pisanju dijela *Gramatike* posvećeno-ga sintaksi velik utjecaj na Parčića imala *Skladnja* Adolfa Vebera, Parčićevo samostalno promišljanje (hrvatskoga) jezika rezultiralo je razlikama u viđenju atributa, ukrasnoga pridjeva (epiteta)¹⁷ i apozicije ove dvojice vrstnih gramatičara.

¹⁶ Parčić u svojoj gramatici opisuje i partitivni te slavenski genitiv.

¹⁷ Danas je epitet, »pridjev koji pobliže određuje imenicu kojoj se dodaje« (Katnić-Bakaršić 2001:313), termin u stilistici te se na njega gleda kao na stilogeno sredstvo. U sintaktičkom smislu epitet ima funkciju atributa.

Veber je u svojoj podjeli krenuo od funkcija koje pridjev (*pridavnik*) može imati u rečenici pa tako razlikuje: *pridavnik kano epitet*, *pridavnik kano atribut*, *pridavnik kano predikat* te *pridavnik u apoziciji* (Veber 1859:5–7). Problem se određenja funkcije pridjeva u Vebera očituje u gramatički neodrživom razlikovanju pridjeva kao atributa i pridjeva kao epiteta (Pranjko-
vić 1998).¹⁸

Parčićevo je podjela atributa na *atribut kao epitet* (*l'attributo quale epite-
to*) (tj. *onaj koji nije vezan za predikat*) te *atribut kao apozicija* (*l'attributo qua-
le apposizione*) (Parčić 1873:121) dijelom slična Veberovoj, no puno je slabi-
je objašnjena.

Bilo je očekivano da, u skladu s Parčičevim viđenjem atributa, u *Rječ-
niku* nećemo naći natuknicu atribut, ali nismo našli ni hrvatsku inačicu te
kategorije premda postoji natuknica *pridatni*, *a*, *o*, *agg. attributivo* u znače-
nju atributni.

Na lijevoj strani rječničkoga članka nismo našli ni natuknicu *epitet*, već
smo naziv te jezične pojavnosti našli u natuknici *pridavnik*, *m.* (*gram.*) *agge-
ttivo*, *epiteto*; *pridjevak*, *vka*, *m.* (*gram.*) *predicato*, *epiteto* te, neizravno, u *pr-
idjevnik*, *m*, uz koji stoji uputnica *V. Pridavnik*. Zanimljivo je spomenuti da
Parčić u *Rječniku* ima i natuknicu *pridjev*, *m.* (*gram.*), termin koji Veber ne
rabi, ali uz nju stoji samo talijanska jednakovrijednica *aggettivo*.

Prema Parčičevu viđenju apozicije očekivali smo da je i apozicija obja-
njena uz natuknicu(e) za pridjev ili da je prevedena starijim hrvatskim ter-
minom *pristavak*. No, očito je da je uz pridjev Parčić vezao samo epitet, a
uz natuknicu *pristavak*, *vka*, *m.* stoji ekvivalent *aggiunta* (dodatak, doplatak
– prema *Talijansko-hrvatski rječnik* 1991). Nedvojbeno je da je apozicija do-
datak imenici, no pitanje je koliko bismo *pristavak* ovdje mogli poistovjeti-
ti s terminom *apposizione* koji Parčić rabi u svojoj gramatici.

Atributom (*dodatakom*) se »izbliže označuje imenica ili zamjenica li-
čna« (Divković 1899:10), pa tako Divković razlikuje atribut izrečen:

1. imenicom:

a) u istom padežu (tada se zove *apozicija*)¹⁹

¹⁸ Više u Pranjković 2005.

¹⁹ Divković navodi da »i pridjev u određenom obliku upotrebljava se kao apozici-
ja, ako se njime izbliže označuje ili imenica ili zamjenica imenička, a misli se uza nj is-
puštena imenica, zato i jest takav pridjev u određenom obliku; n. pr. Petar *Veliki* (mi-
sli se imenica: *car*); Dušan *Silni*...« (Divković 1899:11). Određeni pridjevi kao dijelo-
vi vlastita imena danas pripadaju tzv. semantički obvezatnim atributima (usp. Barić i
dr. 1995).

b) u genitivu²⁰

c) s prijedlogom ili s *padežem*

2. pridjevom, participom (glagolskim pridjevom) i brojem te

3. infinitivom.

I u Divkovićevu ćemo priručniku kao jednu od vrsta atributa naći *epitheton ornans* (*kiteći dodatak*) »koji daje slogu *k r e p č i n u i l j e p o t u*; n. pr. Utri suze od *bijela* lica...« (Divković 1899:14).

4. Zaključak

Nepobitna je činjenica da je Parčićevo *Gramatica della lingua slava (illirica)*, s obzirom na vrijeme nastanka, pristupom hrvatskoj sintaksi učinila korak unatrag u odnosu na gotovo dva desetljeća starije *Ilirsku slovnice* te *Skladnju ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Ipak, pojedini dijelovi *Gramatike* i danas pružaju neiscrpan izvor za kako dijakronijsku tako i sinkronijsku analizu hrvatskoga jezika.

S tim u vezi, i ovaj je rad trebao pridonijeti iščitavanju Parčićevo poimanja i tumačenja hrvatske sintakse, što, smatramo, nije moguće bez preciznijega definiranja Parčićevo sintaktičkoga nazivlja.

Analiza sintaktičkih termina Parčićeve *Gramatike* i *Rječnika* navodi na zaključak da je Parčić dobro poznao jezikoslovni rad hrvatskih gramatičara, posebice Veberov, ali za razliku od njega za sintaktičko nazivlje nije rabio internacionalizme ostajući time vjeran svojim umjereno purističkim nastojanjima i nasljeđu hrvatske višestoljetne gramatičarske i rječničke ostavštine.²¹

Usporedba sintaktičkoga nazivlja hrvatskih gramatika druge polovice 19. stoljeća potvrđuje bogatu i produktivnu hrvatsku gramatičarsku nazivoslovnu baštinu. Činjenica da se danas neki od tih termina u jezikoslovnoj literaturi ne navode ni kao zastarjelice (npr. *nazov*, *zaveza*, *dopunjak*) i da pojedini od njih ulaze u korpus arhaizama (npr. *podmet*, *prirok*) ne umanjuje njihovu ulogu u oblikovanju suvremenoga hrvatskoga sintaktičkoga nazivlja; dapače, neki su termini revitalizirani (npr. *skladnja*), drugi postoje u drugom značenju (npr. *izreka*, *dodatak*) i drugim disciplinama (npr. *epitet*).

²⁰ Iako se danas atribut izrečen imenicom naziva (i) imenički atribut (usp. Barić i dr. 1995, i Katičić 2002, Pranjković 2003), Divković *imeničkim* (*supstantivnim*) atributom smatra onaj u kojemu imenica može zamijeniti pridjev (npr. Boga moli *ljepota* djevojka. (lijepa)) ističući da je čest u narodnoj pjesmi (Divković 1899).

²¹ »Parčić je težio da osim starijeg leksičkog sloja u svoje rječnike uvrsti moderno znanstveno nazivlje, koje je prihvaćao od svojih suvremenika, a manjim dijelom i sam stvarao« (Turk 2006:49).

S druge je, pak, strane ovaj pregled sintaktičkih termina u hrvatskim gramatikama druge polovice 19. stoljeća pokazao da je gramatika Tome Maretića, nesporno gramatika koja je utjecala na kasnije gramatike hrvatskoga jezika u 20. stoljeću, u velikoj mjeri tek nastavila višestoljetnu nazivoslovnu praksu hrvatskih jezikoslovaca, dok je u gramatičkome opis hrvatskoga jezika u velikoj mjeri zatrla stoljećima izgrađivanu hrvatsku književnu i jezičnu praksu »promovirajući Karađićev tip jezika kao normativnu svetinju, uzdižući jezik narodne književnosti nad jezik stoljetne hrvatske književnosti« (Tafra 1993:27).

Dokaz tezi da je opis hrvatskoga jezika zahvaljujući višestoljetnoj težnji poznatih i manje poznatih zaljubljenika u hrvatski jezik i prije gramatike Tome Maretića imao prilično jasan smjer razvoja i ustaljenu gramatičku terminologiju trebao je biti i ovaj rad, u kojemu je dano sintaktičko nazivlje značajnijih gramatika druge polovice 19. stoljeća.

Temeljno sintaktičko nazivlje Ivana Volarića, Vjekoslava Babukića, Adolfa Vebera, Dragutina Antuna Parčića
 te Mirka Divkovića

Sintaktički naziv	Volarić, <i>Ilirska...</i> , 1852.	Babukić, <i>Ilirska...</i> , 1854.	Veber, <i>Skladnja...</i> , 1859.	Parčić, <i>Grammatika...</i> , 1873.	Parčić, <i>Rječnik...</i> , 1901.	Divković, <i>Rečenica...</i> , 1899.
sintaksa	rečoslaganje	stavkoslovlje	skladnja	la sintassi/ skladnja	skladnja	-
subjekt	podmet	subjekt *podmet *osnovna reč	subjekt	il soggetto	podmet podmetak	subjekt *podmet
predikat	nazov	predikat *pogovor *izrečenje	predikat	il predicato	prirok	predikat *prirok
kopula (spona)	zaveza	kopula spona	kopula	la copula	spona	spona (kopula)
objekt	-	objekt predmet (samo za bliži objekt)	objekt	l'oggetto	predmet	objekt *dopunjak
atribut	-	pridjevak *atribut	atribut	l'attributo	-	atribut *dodatak
epitet (ukrasni pridjev)	-	-	epitet	l'attributo quale epiteto	pridavnik pridjevak pridjevnik	epitheton ornans (kiteći dodatak)
apozicija	-	pristavak	apozicija	l'attributo quale apposizione	-	apozicija
rečenica	izreka	stavak	izreka	la proposizione	izreka izričaj rečenica	rečenica

*Nazivi koji se u gramatikama i priručnicima ne rabe sustavno.

Vrela

- Babukić, Vjekoslav. 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb.
- Barić, Eugenija i sur. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Deanović, Mirko, Josip Jernej. 1991. *Talijansko-hrvatski rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.
- Divković, Mirko. 1899. *Rečenica za školu*. Zagreb : Dionička tiskara.
- Divković, Mirko. www.hrvatskiplus.org/fgs.axd?id=207 (rujan 2005.).
- Parčić, Antun Dragutin. 1873. *Grammatica della lingua slava (illirica)*. Zadar : Spiridione artale.
- Parčić, Antun Dragutin. 1901. *Rječnik hrvatsko-talijanski — vocabulario croato-italiano*. Zadar : Narodni list. 3. popravljeno i pomnožano izdanje. [Pretisak] Zagreb : Artresor studio. 1995.
- Parčić, Antun Dragutin. 2005. *Rječnik hrvatsko-talijanski — Vocabulario croato-italiano*; www.ffos.hr/knjiznica/dz/parcic/index.php (srpanj 2005.).
- Rhj 2001. *Rječnik hrvatskoga jezika* (glavni urednik: Jure Šonje). Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža — Školska knjiga.
- Simeon, Rikard. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Tafra, Branka. 1993. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Težak, Stjepko, Stjepan Babić. 2003. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb : Školska knjiga. 13. popravljeno izdanje.
- Veber, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Beč : Naklada školskih knjigah. [Pretisak] Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 2005.
- Volarić, Fran. 1852. *Ilirska slovnica za početne učionice*. Trst : Vladateljna tiskarnica.

Literatura

- Anić, Vladimir. 1993. Dragutin Parčić kao hrvatski gramatičar (*Grammatica della lingua slava (illirica)*, Zara, 1873.). *Zadarska smotra* 3, 93–102.
- Demo, Šime. 2008. *Valentnost glagolâ u hrvatskim gramatikama latinskoga*. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Doktorska disertacija (rkp.).
- Derossi, Julije. 1993. Antun Dragutin Parčić (1832–1902). *Zadarska smotra* 3, 33–44.
- Glovacki-Bernardi, Zrinjka. 2001. *Uvod u lingvistiku*. Zagreb : Školska knjiga.
- Gostl, Igor. 1998. *Antun Dragutin Parčić*. Zagreb : Matica hrvatska.

- Jonke, Ljudevit. 1971. *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika; nacrt za gramatiku*. Zagreb : JAZU — Globus. 3., poboljšano izdanje.
- Katnić-Bakaršić, Marina. 2001. *Stilistika*. Sarajevo : Ljiljan.
- Kolenić, Ljiljana. 2003. *Pogled u strukturu hrvatske gramatike (od Kašićeve do Tkalčevićeve)*. Osijek : Pedagoški fakultet.
- Mihaljević, Milica. 2005. Hrvatski terminološki priručnici u 20. stoljeću. *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* (zbornik radova). Zagreb. 531—558.
- Moguš, Milan. 1995. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb : Globus. 2. prošireno izdanje.
- Pavić, Stjepan. 1983. Pregled latinskih gramatika bosanskih franjevaca. *Franjevačka klasična gimnazija u Visokom 1882 — 1982* (zbornik radova). Visoko. 79—98.
- Pliško, Lina. 2003. *Hrvatska gramatika Francesca Marije Appendinija*. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Doktorska disertacija (rkp.).
- Pranjeković, Ivo. 1993—1994. Jezikoslovno nazivlje i kategorijalna određenja u gramatici fra Stjepana Marijanovića. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 28—29, 57—70.
- Pranjeković, Ivo. 1998. Adolfo Veber Tkalčević kao jezikoslovac (na primjeru definicija u “Skladnji ilirskoga jezika”), *Riječki filološki dani*, knj. 2 (zbornik radova). Rijeka. 1—8.
- Pranjeković, Ivo. 2003. *Hrvatski jezik 3*. Udžbenik za 3. razred gimnazije. Zagreb : Školska knjiga. 4. izdanje.
- Pranjeković, Ivo. 2005. Adolf Veber Tkalčević i njegova skladnja (pogovor u: Adolfo Weber, *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Beč 1859.). [Pretisak] Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Stolac, Diana. 1998. Sintaksa Adolfa Vebera Tkalčevića. *Riječki filološki dani*, knj. 2 (zbornik radova). Rijeka. 81—88.
- Stolac, Diana. 2005. Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću. *Raspriave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31, 249—276.
- Stolac, Diana. 2006. Hrvatska gramatikologija u 20. stoljeću. *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* (zbornik radova). Zagreb. 297—320.
- Stolac, Diana — Vlastelić, Anastazija. 2005. Sintaksa u Parčičevoj gramatici hrvatskoga jezika iz 1873. godine. *Fluminensia* 1, 1—12.
- Šarić, Ljiljana. 1996. Gramatika J. Florschütza: Maretićevo vrijeme i vrijeme ciljanih preradbi. *Radovi zavoda za slavensku filologiju* 30—31, 101—108.
- Tafra, Branka. 1998. Veberov i Babukićev gramatički model. *Riječki filološki dani*, knj. 2 (zbornik radova). Rijeka. 67—80.

- Turk, Marija. 2006. Hrvatski prijevodni ekvivalenti stručnog nazivlja u Parčičevim rječnicima. *Fluminensia* 1, 41–51.
- Znika, Marija. 2002. *Sintaksa u hrvatskim gramatikama* (predavanje na poslijediplomskom studiju Kroatistika — Hrvatski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 20. prosinca 2002.)

Mrežne stranice

www.ffos.hr, www.hrvatskiplus.org

Parčić's syntactic terminology in the context of the syntactic terminology of Croatian grammars in the second half of the 19th century

Abstract

This paper analyzes the syntactic terminology of Croatian grammars in the second half of the nineteenth century, with special emphasis on the syntactic terminology used by Dragutin Antun Parčić in his linguistic works *Grammatica della lingua slava (illirica)* (Zadar, ¹1873, ²1878) *Rječnik hrvatsko-talijanski – Vocabolario croato-italiano* (Zadar, ³1901). The terminology is explained from the point of view of contemporary Croatian syntax.

Ključne riječi: hrvatski jezik, sintaksa, sintaktičko nazivlje, gramatika, 19. stoljeće, Antun Dragutin Parčić

Keywords: Croatian language, syntax, syntactic terminology, grammar, 19th century, Antun Dragutin Parčić

